

ÜÇ İSTANBUL ROMANI ÜZERİNE SOSYOLOJİK OKUMA DENEMESİ

Köksal ALVER•

A Sociologic Reading Attempt on Üç İstanbul

This paper invested Mithat Cemal's Üç İstanbul, novel that took three consecutive outstanding period of Turkish politic history as its themes. In the novel ruling time of Abdulhamid II, Party of Union and Progress and İstanbul during the occupation years were told; power, degeneration, political movements, political tricks were dealt with by Adnan's metamorphosis. All these are tried to be done by means of a sociologic reading, so social understanding is treated in order to analyze the novel and its content.

Keywords: Üç İstanbul, Mithat Cemal, Turkish novel, Abdulhamid II, Party of Union and Progress.

Edebiyat, kuşkusuz insanın kendisini ve ilişkiler ağını anlamlandırma ve açıklama çabalarından en başta gelenidir. Estetik bir algı ve yaratıma dayanan edebiyat, ister gerçekliğin tıpa tıp bir aktarımı isterse tamamıyla kurgusal nitelikte olsun, tek bir okumaya tabi tutulamayacak kadar zengin ve açılımlı bir açıklama biçimidir. Edebiyat kendisini de aşan bir çıkarımlar dizisine izin veren ender üretimlerden biridir. Hem kendi okuma biçimi olan edebî okumaya hem de diğer okuma biçimlerine kapı aralaması söz konusudur ve tekil değil çoğul okumaya imkan tanımaktadır. Bundandır ki, psikolojik, sosyolojik, tarihsel çalışmalar edebiyatı çoğu zaman referans dizisine ekleyerek kendi analizlerine taşımaktadırlar.

Edebiyat-sosyoloji ilişkisinin edebiyatın çoğul okumaya imkan tanınmasının en belirgin örneğini temsil ettiği söylenebilir. Toplumsallık, toplumsal gerçeklik, toplum içinde insan gibi çok temel kesişme noktalarının bulunduğu bu iki alan bundandır ki, birbirlerinin metinlerinden temel çıkarımlar elde etme çabasından uzak durmamaktadırlar. Bu husus kendi üretim alanlarının kuşatıcılığa ulaşması ve analizlerinin gerçekliği kuşatması bakımından gerekli görülmektedir. Salt kendi çalışma alanının verileri ve sonuçlarıyla toplumsal bütünlüğe varma ve onu tanımlama uğraşının *eksik* bir yönelim olacağını Richard Hoggart sosyoloji öğrencisini merkeze alarak veciz bir şekilde ifade etmektedir: “Edebiyatın katıksız tanıklığı olmaksızın

• Yard. Doç. Dr.. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

sosyoloji öğrencisi toplumun bütününe karşı kör olacaktır”.¹ Bu belirleme elbette edebiyatın sosyolojik çözümlemedeki merkezî yerini imlemektedir. Aynı belirlemeyi edebiyatçıyı merkeze alarak da ifade etmek mümkündür; karşılıklı olma durumunu düşündüğümüzde Harrington’ın sözleri bize ışık tutar. Ona göre edebiyatın anlaşılmasında sosyolojik çözümleme ve açıklama bilinci ne kadar temelde durmaktaysa aynı şekilde sosyolojinin anlaşılmasında da edebî bilinç o kadar temelde durmaktadır.²

Edebiyat-sosyoloji ilişkisinin en rahat kurulabileceği edebî türlerin başında roman gelmektedir. Belki bunda romanın, diğer sanat türlerine nazaran daha açık bir yapıya sahip oluşu ve yoruma izin vermesi³ ve sosyolojik derslerin çıkarılmasına⁴ imkan tanınması önemli bir etken olarak görülebilir. Bundandır ki, toplumsal gerçekliği çözümlemek isteyen bir yaklaşım tarzının uğrak noktalarından en önemlisi olarak roman öne çıkmaktadır. Roman, hem toplumsal gerçekliği ve toplumsal ilişkileri yansıtmakta, hem tanımlamakta, hem de ortaya çıkış şartlarının ve sonuçlarının hikayesini anlatması bakımından sosyolojik çözümlemenin hemen önünde durmaktadır.

Üç İstanbul: Romanın sosyolojik okumaya kapı aralaması

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* romanı⁵ İstanbul’u üç ayrı dönemde, daha çok siyasal değişime göre biçim alan sosyal hayat, seçkinler, aydınlar ve iktidar ile elit tabaka arasındaki ilişkileri merkezine alarak hikaye etmektedir. Bu üç dönem, Abdulhamit’in son yılları (*istibdat İstanbulu*), 1908 ihtilaliyle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki yönetimindeki yıllar (*meşrutiyet İstanbulu*) ve Birinci Dünya Savaşı’nın son bulmasıyla başlayan Mütareke yılları (*işgal İstanbulu*) dır.

Romanda, eserin başkahramanı Adnan’ın yaşam çizgisi izlenerek onun etrafında yer alan kişi(lik)ler, Adnan’ın diyalog içinde bulunduğu çevre ve insanlar *toplumsal yaşam alanının* bütünüyle ilgili bir kaniya varılmak amacıyla bol ayrıntıya yer verilerek hikaye edilir. Amaç, Adnan’ın kişisel yaşamını anlatmaktan çok bir topluma, iktidarın toplumu biçimlendirmesine ve iktidarla yakın ilişkiler kuran tabaklara, yozlaşan çevrelere, çöken bir imparatorluğa, insan ilişkilerinin düzeyine ayna tutmaya çalışmaktır. Bir imparatorluğun çöküşü, yerini alan iktidarların siyasetleri, her yeni iktidar biçiminin kendi elitini, sosyetesini, dalkavuklarını ortaya çıkarışı, tüm dönemlere has *iktidar seçkinleri* ile *halk* arasında kapanmaz bir uçurumun

¹ Alan Swingewood, “Sociology and literature”, *The Sociology of Literature*, Diana Lausenson & Alan Swingewood, MacGibbon&Kee, London, 1971, s. 13.

² Austin Harrington, “Knowing the social world through literature: sociological reflections on Robert Musil’s *The Man Without Qualities*”, *International Journal of Social Research Methodology*, Volume 5, No. 1, 2002, s. 56.

³ Trevor Noble, “Sociology and literature”, *British Journal of Sociology*, Volume 27, Issue 2, June 1976, s. 212.

⁴ John Orr, *Tragic Realism and Modern Society*, University of Pittsburg Press, Pittsburg, 1977, s. 53.

⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, Oğlak yay., İstanbul, 1998.

varlığı, halkın sefalet içinde bir yaşam sürmek zorunda kalışına karşın elit tabakanın çıkar ve arzularının peşinde koşması, mücadele dönemlerinde bağlanılan *ideal*in kurumlaşmayla nasıl da *çıkar*ın hizmetine girdiği, yaslanılan iktidar gücünün aslında dünya nimetlerine giden yolun kolaylaştırılmasından başka bir şey olmadığını *gösteren* bir ayna olmaya çalışır Üç İstanbul. Bu anlamda sosyolojik okumaya elverişli bir ortam olarak karşımıza çıkar roman.

Üç İstanbul, halk tabakasını değil elit zümreyi, iktidarı ve iktidarla yoğun bir ilişki kurmuş kişilikler arasındaki yozlaşmayı, çözülüşü, çürümüşlüğü ana tema olarak seçmiştir. Roman *oradan* bakarak bir anlatı oluşturur: iktidar seçkinlerinin bir anlatısı ve sosyolojisi ile yüz yüze getirir okuyucuyu. Roman toplumun çürüyen, bozulan, çözülen yanlarını öne çıkardığı için hikaye ettiği dönemlere ait tipler bundan ötürü “yalnız kişisel çıkar ardında koşan insanlar, dalkavuklar, jurnalciler, iki yüzlüler, ancak başkalarının kötü durumlara düşmeleriyle mutlu olanlar, birbirlerinin kuyularını kazanlar, birbirlerinin karılarını baştan çıkarırlar, birbirlerinin servetlerine göz dikenler”⁶, iktidar gücüne sahip olmayı yahut iktidara yakın olmayı kendi çıkarı için kullananlar, her zaman güçlü ve güçten yana tavır alanlar, takliti modernlikle eşleştiren kibir ve servet tutsağı kişilikler, savaş döneminde zenginleşen savaş vurguncuları olur. Amaç çürüyen İstanbul’un üç ayrı dönemini, bu dönemin sosyolojik gerçekliğine dayanarak açıklamaktır.

Adnan: Güç istenci esaretinde bir aydın

Romanın merkezî karakteri olan Adnan, açmazlar, çatışmalar ve çelişkiler içerisinde çarpınan bir aydındır. Ancak, E. Said’in “kendini tamamen bir hükümetin siyasi hedeflerine, büyük bir şirkete ya da kafaları aynı biçimde çalışan profesyonellerden oluşan bir loncaya teslim etmiş bir memur ya da işçi”⁷ olmadığını söylediği *gerçek aydın*dan ne kadar da uzaktır: Çünkü onun yaşamı tamamıyla *angaje* olma ile eşleşmiştir. Başkaları ve ilişkileri kendini tanımlamada *araçsallaşır*. Hep birileriyle vardır; Hidayet’in konağı, Şair Raif, Moiz, küçümsediği Süheyla, taparcasına hayran olduğu Belkis’la. İlişkileri onun hayatından çekilip alındığında kişiliğini bulmuş, bağımsızlaşmış bir Adnan durmaz karşımızda yani muharrirliği, avukatlığı, romancılığı, ihtilalciliği, muhalifliğiyle tecessüm etmez. *Sahip olma* duygusunu hayatta kalmanın bir koşulu gibi algılayan, arzulanan şeyi mutluluğun elde edilmesi ve muhtaçlıktan kurtulma biçimine sokan bir psikoloji ve bunu toplumsal ilişkilerine yansıtan bir eyleme ile yüzleşiriz Adnan’ın şahsında. Sanki şöyle konuşur gibidir: “Onu ele geçirmek kendimi korumanın ve hatta hayatta kalmamın bir koşuludur. O olmaksızın, olduğum kişi olarak kalamam. Daha ileriye götürürsek, hayatım sona erecektir. Sadece refahım değil fiziksel varoluşum da tehlikede

⁶ Fethi Naci, *Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek yay, İstanbul, 1981, s. 104

⁷ Edward Said, *Entelektüel*, (Çev. T. Bırgan), Ayrıntı yay, İstanbul, 1995, s. 83.

olacaktır.”⁸ Başkalarının sunduklarına yaslanan bir aydın olarak Adnan’ın korkusu bu olacaktır ve hayatını böylece korku, telaş, güç istenci arasında noktalayacaktır.

Aydın, muhalif olandır, statüko karşısında daimi bir muhalefet durumunu oluşturan⁹ ve iktidara karşı bile hakikati söylemeye çalışan biridir.¹⁰ Adnan da İttihat ve Terakki’nin üyesi ve Cemiyet’in İstanbul’daki en önemli elemanı olması hasebiyle sıkı bir Abdülhamit karşıtıdır. Muhalif arkadaşlarıyla toplantılar düzenler, yasak kitaplar okuyup muhalifliğini derinleştirmeye çalışır. Ancak 1908 ihtilali, onun muhalifliğinin bir aydın muhalefeti olan *daimilik* esasına değil tamamıyla *konjonktüre* bağlı olduğunu belgeler. İhtilal, onun eleştirilerinin bittiğini ve siyasi tavrı sayesinde büyük servete kavuşma, istediğini yaptıracak bir konuma oturma zamanını işaret eder. Yoksa o muhalifliğini güç istenci ile ilişkilendiren bir aydın mıdır?

Sınıf değiştirmek isteyen, kendini hep merkeze alan ve ülkenin kendisine ihtiyacı olduğu vehminden kurtulamayan, tüm sihirli formüllerin kendi elinde olduğunu zanneden Adnan, iktidarla bütünleşince dünyanın kendi yörüngesinde döndüğü hissine kapılan, iktidarın bahşettiği gücü kaybedince de bir göçmen ve sığıntı hale gelen bağımsız bir aydın olamamanın bir örneğini temsil etmektedir. İktidar-aydın ilişkisinin yaygın bir biçimiyle karşı karşıya bırakır okuyucuyu; iktidara mesafeli ve eleştirel duruşu salt çıkar ve zenginlik için bir araç olarak oluşturma ve iktidara yakın olduğunda ise tamamıyla onunla kendini belirleme ve kimliklendirme eylemi, Adnan’ın yaşam pratiğinde etkili bir şekilde izlenir.

Onun yaşamında yükseliş-zenginlik dönemi İttihat ve Terakki’nin iktidar yılları ile sınırlıdır. Adnan bu dönemde Cemiyet’in en önemli kişilerinden biri olduğu için mevkisi hayli yüksektir, bir dediği iki edilmez bir konumdadır. İttihat ve Terakki döneminin öncesi (Abdülhamit dönemi) ve sonrasındaysa (Mütareke) Adnan yoktur, tüm sahip olduklarını yitirmiştir, güce dayanarak elde etmiş olduğu herşeyini. Yükseliş ve düşüşüyle iktidarla böylesine örtüşen Adnan’ın kaderi siyasal konjonktür paralelinde izlenebilir. İktidar vasıtasıyla elde ettikleri de (servet, şöhret, popülerite vs.) o anda elinden kayıp gider. *“Sahip olmayla güç* arasındaki çok yakın ilişkinin¹¹ cisimleşmiş haliyle Adnan, elinden oyuncakları alınmış bir çocuk mahcubiyetinde oradan oraya kaçıp durur, bir sığıntı olarak yaşamını sürdürmeye çalışır, ikbal dönemlerinde konağını aşındıran, yolunu kesen, saygıda kusur etmeyen koca kitlenin haberi bile olmadan yokluk-hiçlik içinde ölüp gider. Ve Adnan, kaderini, tüm yapıp etmelerini siyasal iktidarla derinlemesine irtibatlandıran ve de sınırlayan bir aydının tipik bir misali olarak karşımızda durur.

⁸ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı yay. İstanbul, 1998. s. 140

⁹ Edward Said, age, s. 24.

¹⁰ Ae. s. 14

¹¹ Zygmunt Bauman, age, s. 142.

İktidarın baş döndürücü cazibesi: Üç dönem ve üç konak

Uç İstanbul romanı, önemli bir rol üstlendiğini gördüğümüz *iktidar* kavramı ve buna bağlı olarak belirginleşen *iktidar ilişkilerinin* çarpıcı bir anlatımı olduğundan sosyolojik analize ve okumaya ortam oluşturmaktadır. İktidar-aydın ve iktidar-seçkin tabaka ilişkisi başta olmak üzere, iktidar gücünün baş döndürücü cazibesi ve bu güce dayanarak konum elde etme, iktidara yakın olma ve uzak kalma hallerinin sonuçları, iktidarın değişkenliği ve bunun sonuçları gibi toplumsal hayatın temel dinamiklerini de çözümlemede belli işaretleri barındırmaktadır.

İktidar ilişkilerinin çözümlemesinde kalkış noktamız seçkin zümrenin yurtlandığı, örtüştüğü ve anlam dünyasını oluşturduğu bir mekan olan *konak*lardır. İçinde gösterişin, dalkavukluğun, iki yüzlülüğün, yasak aşkların, ihanetlerin, düşüşlerin, zenginliğin değerler manzumesi olarak yükselişinin çıplak bir şekilde sergilendiği bir yaşam aynasıdır konak. Bir de siyasal işlevi ile belirir konak: İktidar (merkez) ile yakın bir bağa sahip oluşu ve bu yakınlıkla ihtişamının daha bir yükselişi İktidarın meşrulaştırıldığı ve bazen de gücün saptırılarak çıkar elde etmeye dönüştürüldüğü *ikincil merkez*dir.

*İstibdat İstanbul*unda iktidar merkezi Saray'dır. *Saray*, bina ve içindekilerle merkezi bir yeri işaret eder, herkes ve herşey onun çevresindedir. Yönetici ve itaatkâr tebaa ilişkisinin kristalize olmuş bir biçimidir.¹² Sarayın muhkem surları ve duvarlarının dışında kalan topluma iktidarın nefesini ulaştıran, sözünü ve yaptırımlarını hatırlatan resmî kurumların da dışında daha sivil bir *ikincil merkez* bulunmaktadır. İkincil merkez, aydın ve seçkinlerin toplumsal, siyasal ve ekonomik meseleleri tartıştıkları, kâh iktidarın lehinde kâh aleyhinde söylemlerde buldukları, entelektüel bir ortam olmaktan çok siyaset ve ekonomi temelinde yükselen bir ortamdır. İkincil merkezin en önemli işlevi merkezle doğrudan ve derin bir ilişki kurmuş olma avantajından yararlanıp merkezle kitlenin diyalogunu kurmak, sosyal yaşantıda merkezi temsil etmek, gerektiğinde merkezin iktidarını yüceltip sürekli hale getirmektir. Bununla birlikte merkeze (iktidar) yakınlığını kendi kişisel yükselişi için bir basamak olarak kullanmak, *ikincil merkez*de yuvalanmış tiplerin en önde sayılabilecek eylem çeşidi olmaktadır. İktidar en başta ikincil merkez için açılması istenen tüm kapılara uygun bir anahtardır yani *güç*tür. Dolayısıyla *konak* kendisine iktidar-güç denklemine yer bulmaktadır.

İstibdat İstanbulunda ikincil merkez *Hidaye*'nin konağıdır. Hidayet, iki yüzlü, dalkavuk, çıkarıcı, gösteriş tutkunu, jurnalcı, iktidara derinden bağlı Bala rütbeli bir memurdur. *Saraya* yakın oluşu konağının önemli kişilerle, müşirler, elçiler, aydınlar, nazırlarla dolup taşmasının nedenidir. Yükselmek isteyenler, tayin bekleyenler, önemli bir mevkiye atanmak isteyenler önce Hidayetin konağındadırlar, bu konak iktidara yakın olmak ve ondan çıkar sağlamak için aşılması gerekli önemli bir geçittir. Çünkü iktidara yakınlığından olsa gerek Hidayet'in konağında makamı bile vardır:

¹² Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (Çev. G Aygen), Ayrintı yay. İstanbul, 1998, s. 396

misafirleriyle birlikteyken oturduğu yüksek arkalı ruhani bir koltuk. Tüm tavırlarında iktidara yakınlığının bir yansıması olan *güven* izlenir. Konağında olsun, dışarıda olsun bu tavrı değişmez. Ne ki, bu durum uzun sürmez, iktidarın değişmesiyle Hidayet'in durumu da değişir. Abdülhamit'in devrilmesiyle Hidayet de devrilir ve kimsesiz kalır. Etrafı kalabalık Hidayet artık yapayalnız ve kimsesizdir. Bu düşünüşe, alışkın olmadığından, İttihatçılarla iyi ilişkiler kurma çabasının başarısız oluşunun etkisiyle de daha fazla dayanamaz ve hiçbir hastalığı olmadığı halde ölür: “Konağına gelmeyen elçiler, arabasına selam durmayan polisler onu öldürdüler. 31 Mart'tan sonra misafirleri, uşakları, parası azaldı: eriyordu. Bir türlü Şehremini olmadığı için vücudu azalıyordu.”¹³

Abdülhamit'in devrilmesiyle iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki döneminde merkez Cemiyet, *ikincil merkez* de Adnan'ın konağıdır. Adnan bu dönemde eski yönetimin muhalifi olmanın meyvelerini almaya başlamıştır. Yoksulluk artık çok gerilerde kalmıştır, kimseye özel hocalık yapmasına da gerek kalmamış, Aksaray'daki köhne evinden Cağaloğlu'nda aldığı taş konağa taşınmıştır. Artık bürosu ve konağı seçkin konuklarla, merkeze yakın olup bir konum elde etmeye gelenlerle dolup taşmaktadır. Hükümetin bir üyesi olmamasına rağmen en etkili kişilerdendir. Her istediğini yaptıracak güce ulaşmıştır. Resmî bir sıfatı olmamasına karşın “gene onu her bayram elçiler tebrik ediyorlardı; sokakta kendini belli etmeyerek yürürken polisler kolları ve bacaklarıyla selam kesiliyorlardı. Tebessümü iltimastı, bir ismin önüne ‘bizim’ dedi mi ismin sahibi elçi, vali, müsteşar oluyordu”.¹⁴ Devir onun devridir, o da bunu iyi değerlendirir; artık ona dalkavukluk yapılır, konağı hergün onlarca kişi tarafından aşındırılır. Avukatlığı, Cemiyet'in en önde adamlarından olmasından dolayı gücüne güç, servetine servet katmak için hazır beklemektedir. O da geri kalmaz. Artık, konak, uşak ve dalkavuk sahibidir. Vaktiyle, Hidayet'e gidenler şimdi Adnan'a gelirler. Cemiyet, Adnan için güce erişmenin vasıtası olmuştur.

Mütareke ile beraber Adnan, o muhteşem serveti, konağı, çevresini yitirmiş ve bir sığıntı olmuştur. Gücü bu kadar *sözde güç*tür ve o kadar da iktidarla ilintilidir. İttihatçıların çöküşüyle Adnan'ın sonu da tıpkı aynı ilişki düzeneğine sahip Hidayet'ten farklı olmaz: Tüm gücünü, gösterişini, ihtişamını ve her şeyini borçlu olduğu iktidarın çöküşü kendi çöküşünü de beraberinde getirir. Gücü yitirmek yalnızlaşmasını doğurmuştur, kimse kapısını çalmaz ve cenazesine gelen topu topu yedi kişidir.

Üçüncü İstanbul'da (*işgal İstanbulu*) iktidar merkezi işgal gücüdür, bu merkezin uyduyu belirlemekte gecikmez, İngiliz dostu Naşit devrededir. Bu kez de Naşit'in konağı önceleri Hidayet ve Adnan'ın konaklarının gördüğü işlev ve ilgiyle çevrilidir. İstibdat İstanbul'unda Hidayet'in, Meşrutiyet'te Adnan'ın konağında toplananlar, Mütareke'de ise Naşit'in salonunda toplanmaktadırlar. Bu kez iktidar ve güce en kestirmeden ulaştıran *ikincil merkez* Naşit'in konağıdır.

¹³ Mithat Cemal Kuntay, age., s. 342.

¹⁴ Ae., s. 323.

Toplumsal yaşamın fotoğraf kareleri

Üç ayrı dönemin İstanbul'unu merkeze alarak bir toplumsal yaşam fotoğrafı sunmaya çalışan roman, daha çok seçkin tabaka ve ilişkilerine dikkatleri çeker ve bir imparatorluğun yıkılışının toplumsal yaşamdaki yansımalarını hikaye eder. Romanın altyapısını oluşturan ve yönelimini de belirleyen temel sosyolojik kavramlar, bütün ilişkilerin, olayların, diyalogların bir potada birleşmesini sağlar ve analize imkan tanır. *Çokuş*, *namus*, *tüketim*, *yaşam tarzları*, *iktidar/güç*, *çıkarıcılık* gibi kavramlar çerçevesinde bir toplumsal yaşantının resmi çizilmeye çalışılmaktadır. Kavram-olay arasında kurulabilecek bağ, romanın sosyolojik okumasında da ayrıca önemli görülmelidir.

Çöküş kavramı romanın çatısıdır; dolayısıyla çöküşü doğuran ne varsa roman ona dokunur. Bundandır ki, gayri meşru kadın-erkek ilişkileri, şöhret, servet, makam ve çıkar elde etmek için sonsuz bir çabanın ortaya konması, gösterişçi ve aşırı tüketim, gösteriş düşkünlüğü, taklitçilik, jurnaller satırları doldurur.

Namus kavramı, cinsellikle eşleştirilmekten çok bir davranış biçimi ve bir tahlil aynası olarak ele alınmaktadır. Gerçekte kimin, hangi ilişki tarzının namuslu olduğu sorusuna cevap aranır. Cevap arama uğraşı, kâh toplumsal tabakalar arasındaki uçuruma dikkat çekilerek, kâh toplumsal rollerin icrasında ortaya çıkan çelişki ve çatışmaları daha bir öne çıkararak, kâh yaşam tarzları arasında ilişkiler kurarak belirginleşmektedir. Metin, okuyucuyu da böylesi bir sorgu çemberinin içine almaktadır ve okuyucu 'kim namuslu' sorusunu sormak ve bir cevap üretmek zorunda bırakılmaktadır. Okuyucu, yoksulluğun kuşatıcılığında bir yaşam sürmek zorunda kalıp dilencilik eden, bohçacılık yapanlarla iktidara yakın olmayı zenginliğe giden en emniyetli yol bilip büyük kazançlar elde eden, konaklarına hangi model eşyayı hangi Avrupa ülkesinden getirtmenin, hangi kunduracıdan kaç çift kundura, hangi terziden kaç takım elbise ısmarlanacağına hesaplarıyla kafa yoranlar arasında kendine cevap aramaktadır.

Yaşam tarzları kavramı romanda resmedilen ilişkilerin kristalize olma halini gösterme işlevine sahiptir. Yaşam tarzları, kültürel yapıya bağlı olarak "bir biçim, bir tavır ve bir gruba ait bazı eşyaları, yerleri ve zamanları kullanım şekli" olarak "özel bağlamlarda anlam kazanan uygulama ve davranış dizileridir".¹⁵ Toplumsal rollerin ve ilişkiler ağının düzenlenmesi ve icrasında yaşam tarzlarının doğrudan bir etkisi izlenebilmektedir. Bireysel ve toplumsal reflekslerin yaşam tarzlarına göre ortaya çıkmasına, romanın satırlarında bir kez daha tanık olunmaktadır. Evlerin (konak) mevkisi, konakların dizaynı ve bedeninin süslenmesi, ev ve ziynet eşyaları, yaşam tarzları paralelinde insan ilişkilerine dahil olmaktadır.

Tüketim, yaşam tarzlarının bütünüyle gözler önüne serildiği ve belirginlik kazandığı en önemli kavramdır ve romanın sunduğu temel analiz birimlerinin başında yer almaktadır. Eğer, halihazırdaki tüketim hakkındaki literatürde insanların mal satın

¹⁵ David Chaney, *Yaşam Tarzları*, (Çev. I. Kutluk), Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s. 15

almalarındaki amaçları -maddi refah, psişik refah ve gösteriş- kabul edersek, ki ilk ikisi beslenme, giyinme ve barınma ile zihinsel gevşeme ve eğlence ihtiyacını karşılamakta iken üçüncüsü daha karmaşık bir hali ifade etmektedir,¹⁶ romanda dikkatlere sunulan tüketimin ihtiyaç değil gösterişin karşılığında ele alındığı görülür. Tüketimin kimlik ile yakın diyalogunu da hesaba katarsak¹⁷, romandan hareketle varolan tezler daha bir açıklık kazanır. Özellikle seçkin tabakanın tüketimini analiz birimi olarak ele aldığımızda tüketimin kimlik ve gösteriş kategorilerine dayandırıldığı gözlenmektedir. Gündelik ihtiyaçların çok ötesinde bir duygu ve beklenti ile tüketme davranışı ile karşılaşmaktadır. Bu durum bize Thorstein Veblen'in *aylak sınıf* çözümlemesinde öne sürdüğü *gosterişçi tüketim* (conspicuous consumption) kavramını hatırlatmaktadır. Veblen'e göre gösterişçi tüketim, gösterişçi boş zaman, gösterişçi teşhir kişinin ilişkide olduklarından üstün olmak ve kendi değerini daha bir arttırmak için başvurduğu araçlardır. Bununla kişi kendi yüksek tabakasını sembolize etme çabasıdadır.¹⁸ Veblen, kıymetli malların gösterişçi tüketimini aylak centilmenin itibar kazanmasının bir aracı olarak tanımlamaktadır.¹⁹ *Malların çifte simgesel anlamı* kavramına dayanarak eşyanın/malın yalnızca belli bir ihtiyaca değil aynı zamanda "toplumsal ilişkilere sınırlar çeken hayat tarzındaki farklılıkların vurgulanması amacıyla da kullanıldığı"nın²⁰ belirtilmesi Veblen'in çözümlemesiyle birlikte romanda anlatılan tüketim olgusunun açıklık getirmektedir. Çünkü tüketim, dar anlamıyla *ihtiyaç* aşarak statüyü, itibarı gösteren simgesel bir alanı ifade etmektedir. Bundandır ki, konakların mevkisi, içindeki mermer merdivenler, Acem yahut Karabağ halıları, Venedik avizeleri, Hila seccadeleri, şamdanlar, tunç heykeller simgesel bir anlama matuf olarak bir yer işgal etmektedirler. Başa dönersek, tüketim ile yaşam tarzları arasındaki o ince ilişkiye tekrar göz atabiliriz: malların kullanımı yaşam tarzlarını yansıtır; çünkü yaşam tarzları için önemli olanın "ürünlerin simgesel anlamları, yani gözle görülebilen kimliklerinin üstünde ve ötesinde temsil eder göründükleri anlamlar olduğu açıktır".²¹

Sosyolojik okuma ve çözümlemeye imkân tanıyan *Uç İstanbul* romanı belki de bu yanını anlattısının temeline yerleştirdiği kavramlarla belirginleştirmektedir. Çıplak gündelik hayattaki ilişkiler ve kişilikler ile temel kavramlar arasında köprü kuran ve bir şekilde kavramlara canlılık kazandıran roman, farklı okumalara rahatça izin vermektedir. Bu haliyle de roman kendine Türk edebiyatının örnek metinleri arasında yer bulmaktadır.

¹⁶ Mary Douglas-Baron Isherwood. *Tüketimin Antropolojisi*, (Çev. E. AYTEKİN), Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s. 8

¹⁷ Robert BOCOCK. *Tüketim*, (Çev. I. KUTLUK), Dost Kitabevi, Ankara, 1997, s. 110

¹⁸ Lewis A. COSER. *Marsters of Sociological Thought*, Harcourt Brace Jovanovich Inc., New York, 1977, s. 269.

¹⁹ Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class*, p. 75. aktaran Lewis A. Coser, age, s. 269

²⁰ Mike Featherstone, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, (Çev. M. KUÇUK), Ayrıntı yay., İstanbul, 1996, s. 42.

²¹ David Chaney, age, s. 53